Selv mord - likt og mislikt av media

Ved Julka Vahen

Slovenia er et lite, sentraleuropeisk land med høye selvmordstall (ca. 30 per 100.000). Helsepersonell og selvmordseksperter har derfor i de senere år vært svært opptatt av hvordan de kan øke mediens bevissthet og sensitivitet når det gjelder omtale av selvmordsatferd og -forebygging. I denne artikkelen presenterer en slovensk journalist og psykolog sine personlige erfaringer med den nye åpenheten i media, samt med problemer i kommunikasjonen mellom eksperter og journalister. Hun spør blant annet i hvilken grad journalistenes fokus på historien i større grad kan kommunisere med ekspertenes fokus på fenomenet. Kan de to gruppene kommunisere bedre sammen enn hva tilfellet er i dag?

I min journalistiske karriere, som strekker seg over noen tiår, har jeg heldigvis aldri vært tvunget til å lage reportasjer for "den svarte spalte" (dvs. egne spalter i avisene i tidligere østblokkland, som tok for seg kriminalitet, korrupsjon o.l. overs.anm.). Jeg har heller ikke vært nødt til å dekke personlige tragedier eller familietragedier i det øyeblikket de skjedde. Jeg har alltid hatt det privilegium å kunne sette en "historie fra virkeligheten" inn i en større psykososial sammenheng i et forsøk på å dempe de rigide stereotypene omkring menneskelige kriser og lidelse. Derfor nøy jeg en viss anseelse blant ekspertene, mens mine kolleger, bundet til å jakte på dagsaktuelle historier, antakelig betraktet meg som en altfor myk og tolerant journalist som – så besynderlig! – var tiltrukket av morbide temaer som narkotika, død, psykiske lidelser, selvmord...

De politiske endringene i nittiårene førte med seg en ny demokratisk trend som løsnet mediens grenser. Demokratiet brakte med seg konkurranse og tabloidpresse. Plutselig dukket det opp pikante og grufulle historier – sjokkerende for leserne, men for personlig involverte enkeltmennesker var det hovedsakelig pinlig avslørende og smertefulle opplevelser.

Små nyheter om kriminelle hendelser ble flyttet fra den svarte spalte til førstesiden, og initialer ble til og med noen ganger erstattet av fullt navn. Leserne begynte også å heve stemmen. Skuffelser over systemet eller eksperter, som inntil nylig var holdt skjult, fikk nå utløp i brev til redaktøren. Uten tabuer var nå åpenheten i media komplett. Men spørsmålet gjenstår: hva slags åpenhet og for hvem?

I fjor ble jeg invitert til en rundebordskonferanse organisert av slovenske psykiatere, som tok for seg kommunikasjonen mellom psykiatrien og media. Diskusjonen fokuserte på korrekt informasjon, etiske holdninger og kreativt samarbeid. Femten psykiatere deltok, men det kom bare fire journalister. Og de fire sa de hadde dårlig tid, fordi de måtte dekke andre begivenheter. Denne konferansen var, etter redaktørenes mening, ingen stor begivenhet.

Da den slovenske WHO-representanten dr. Onja Grad, nasjonal koordinator for forebygging av selvmord, arbeidet med et instruksjonshefte for media med anbefalinger om hvordan selvmordsspørsmål bør behandles på en skikkelig måte, inviterte hun 43 redaktører og ba dem om hjelp til å fremme den nasjonale forebyggingsstrategien. Ingen av dem besvarte henvendelsen! Noen av dem (14) sendte den journalisten som var ansvarlig for helsestoff isteden...

Likegyldighet, misforståelse eller feiltolkning?

Så langt jeg kjenner mine journalistutdannede kolleger, reagerer de nesten instinktivt negativt på å bli fortalt hvordan de skal skrive. Delvis, tror jeg, på grunn av egen yrkesstolthet, delvis fordi det minner dem om fortiden da journalister, som ble betraktet som "politiske samfunnsarbeidere", var begrenset av en rekke

politiske og ideologiske direktiver. Ved å ta avstand fra direkte politisk innflytelse, prinsipielt og generelt, neglisjerer de nå ofte den delen av sin profesjon som handler om å fremme og forsvare allmenn velferd, uavhengig av politisk system.

På den ene side tror jeg at meningene er svært delte når det gjelder hva som er viktig for folk, hva som interesserer dem og hva de trenger å bli fortalt. Selvmordseksperter, som forholder seg til selvmordsproblemet hver dag, forventer at befolkningen blir skikkelig informert og opplært i hvordan de kan mestre selvmordsatferd. Etter deres mening burde media ta hovedansvaret for dette, siden de har stor innflytelse på folks holdninger. På den annen side er de som arbeider i media overbeviste om – og undersøkelser bekrefter deres tro – at jo mer sjokkerende og "virkelige" historiene deres er, desto bedre liker leserne, lytterne eller seerne dem.

Et av grunntrekkene ved den menneskelige natur er nysgjerrigheten, selv om den av og til kan være ubehagelig for andre. Som det heter i et gammelt jødisk ordtak: "Det finnes ingen menneskelig ulykke som ikke vil bringe lettelse til andre" (fordi det ikke hendte dem selv...). Det handler altså om to forskjellige synspunkter, to forskjellige forventninger som bare forenes en sjelden gang, takket være spesialiserte journalister som inkluderer videre aspekter av temaet og blir betraktet av ekspertene som "flinke". Det er disse journalistene redaktøren sender for å møte selvmordseksperter, med begrunnelsen "du kjenner til disse tingene", og ferdig med det. "Dårlige" journalister fortsetter å skrive skrekkehistorier, selv om journalistikkens kodeks krever at alle journalister skal respektere menneskets rett til privatliv ved å unngå sensasjonspregede avsløringer av personlig art.

“Pas de deux” med media?

Ekspertene som beskjeftiger seg med menneskelige kriser, trygler og ber media om å bruke sine kommunikasjonsevner og sin makt til å hjelpe til med å utbre riktige holdninger i befolkningen. Nå og da stikker ekspertene hodet fram med en kritisk artikkel som kanskje får stille anerkjennelse blant folk, men uten noen merkbare reaksjoner – verken positiv eller negativ. Det er sant: Media hjelper ikke til, enda de kunne og burde, fordi de har makten. Hvordan kan de utfordres? Jeg har lært av egen erfaring at du aldri skal be noen som er sterkere enn deg om en tjeneste, fordi det ville gi dem enda større makt over deg. La dem få vite at du også er sterk, men på andre områder. La meg prøve å være mer konkret. Når det skjer noe som ryster folk og media, trekker psykiatere og terapeuter seg tilbake. Redde for å gjøre enda mer skade holder de fram sin taushetsplikt. De er ikke tilgjengelige for kommentarer, og åpner derved for fantasi og spekulasjoner. Senere, når de organiserer et symposium, er de skuffet over at journalistene ikke ville komme... Isteden kunne de innrette seg slik at de gir noen av sine kolleger fullmakt til å være tilgjengelige for media, under forutsetning av at de respekterer restriksjonene fra de ekspertene som er involvert i saken. De kunne dra fordel

av folks nysgjerrighet i denne spesielle situasjonen og fortelle dem mange ting de ellers ikke ville lytte til. Jeg er sikker på at i et slikt tilfelle ville kommunikasjonen mellom ekspertene og media bli mer kreativ og opplæringseffekten i befolkningen tydeligere enn i nøytrale situasjoner.

Jeg ser også en annen mulig respons fra ekspertenes side på medias ukorrekte eller hensynsløse tilnærming til en person eller familie i sorg. Suicidologer og andre fagfolk som har med selvmord å gjøre, har kunnskapens makt og rett til å reise faglige innvendinger mot en ukyndig, overfladisk eller respektløs behandling av en personlig tragedie! Jeg er sikker på at det ikke er mange journalister som fullstendig ville ignorere viktige argumenter fra en ekspert, som for eksempel: "Du handlet uetisk, i strid med kodeks, eller du vet ganske enkelt ingenting om dette temaet!"

Kommunikasjonsfrihet og ansvar?

Man kan knapt forvente at media skal overta opplæringsrollen fra vitenskapen eller andre profesjoner. De har midler og verktøy til å formidle og overføre informasjon i henhold til sine egne regler, men ekspertene selv bør lære seg hvordan de kan kommunisere med media og gjenom dem med befolkningen. Dette er nye ferdigheter som mangler i nye demokratier i Europa, og neppe bare i de nye. På den ene siden har det noe å gjøre med den ensrettingen som media i vårt land tidligere var utsatt for. Da kunne noen emner ganske enkelt ikke nevnes, og enhver delikat sak ble lukket med et offisielt kommuniqué. På den annen side kunne institusjonene nesten ikke røres ved, og de var dermed trygge for enhver konfrontasjon med publikum. Ekspertene kunne gjemme seg bak en vegg av profesjonell taushet, eller, på grunn av sin autoritet, heve seg over "banaliteten i de brede lag av folket" og ikke behøve å kommunisere.

I dag er kommunikasjonsrommet åpent, fritt. Folk flest blir mer og mer nysgjerrige, krevende og aggressive. Det er en utfordring for ekspertene. Den er tøff, men representerer samtidig en verdifull mulig-

het til å vise hvilken autoritet som ligger i kunnskap og profesjonell erfaring.

En annen tanke streifer meg: I et nytt demokrati som vårt saksøker folk hverandre hele tiden for sårende oppførsel, baktalelse og slikt, og krever høy erstatning for "psykisk lidelse". Ofrene for virkelige tragedier og for eksponering i media er tause, for ikke å bli eksponert enda mer. Kanskje kunne ekspertene iblant forsvare deres integritet offentlig?

Jeg vil avslutte mine betraktninger omkring forholdet mellom media og selvmordsekspertene med å si, kanskje med en liten overdrivelse: Media vil alltid trenge historier, uten en historie bryr de seg ikke mye om fenomenet. På grunn av historiene leser folk aviser, hører radio og ser TV. Ekspertene er, på den annen side, overveldet av fenomenet, historien er bare et utgangspunkt for arbeidet deres. Det er derfor legfolk ikke leser fagtidsskrifter. Jo mer selvmordseksperter lærer om å nærme seg allmennheten og om å utnytte gode og dårlige egenskaper i den menneskelige natur, jo større suksess vil de oppleve når det gjelder å få folk på den riktige siden av problemet.

Julka Vahen, journalist og psykolog, er uteksaminert fra Universitetet i Ljubljana. Hun arbeidet i 35 år i radio og fjernsyn. Etter at hun gikk av med pensjon, har hun arbeidet med radiointervjuer som omhandler forskjellige psykososiale emner, basert på folks yrkesmessige og personlige erfaringer.

Referanser:

Grad, Onja Tekavčič et al.: **How to reduce suicide in Slovenia - The proposal of the national programme for suicide prevention**, (WHO Regional Office for Europe 1995)

Grad, Onja Tekavčič: **Ali lahko mediji vplivajo na Wertherjev efekt imitacije?** (engelsk: **How can media influence the Werthers imitation effect**), en avisartikkel, RAZGLEDI, DELO Ljubljana 31.03.1999

Kodeks slovenskih novinarjev, (engelsk: **Slovene Journalistic Code**) 10.10.2002

(Artikkelen er oversatt av Kari Helene Hestvik.)